

vyrozumět, že je to umění průměrných kvalit. Proti němu staví „skutečně klasické dílo“, kterému na jedné straně masovost upírá, ale na druhé straně mu přiznává „schopnost mluvit ke všem lidem“. Toto umění mluví sice „ke všem“, ale neříká všem totéž. Zde je jistý paradox vztahu mezi masovou kulturou a „klasickým dílem“ — paradox vyslovený, ale v práci samé neobjasněný.

Kapitola o sociálně ekonomické komunikaci je značně apologetická vůči existujícímu kapitalistickému zřízení. Při vzniku kapitalistické společnosti společenské třídy mezi sebou nekomunikovaly, což vyplývalo z „nekomunikování“ výrobních statků. Pozdější kapitalismus, podle autora, vytvořil nový úsek „služeb“, otevřel nový vnitřní trh, a tak umožnil výrobcům samým, aby se podíleli na spotřebě předmětů. Z faktu, že v kapitalistické společnosti nejsou třídy neproniknutelné, nýbrž že existuje společenský žebříček, na němž je možné stoupat nebo klesat podle „výsledků své práce“, autor usuzuje, že třídy mohou mezi sebou komunikovat. Tak jednoduše zní argumentace ve prospěch tzv. „neokapitalismu“, který autor vidí spíše z hlediska jeho proklamovaných hesel, než jeho skutečného fungování. O rozporu mezi proklamovaným „demokratickým, racionálním systémem“ a jeho skutečným fungováním autor nemluví a ani si tuto otázku nestaví. Spekulativní, tradičně používaná dichotomie, dichotomie „totalitních“ a „demokratických“ systémů vykonává i v této práci zázračné kousky. O tom, proč v tzv. demokratických systémech dochází k větší uniformitě než např. ve fašistickém Německu, jak je rovněž známo z prací Whyta a Riesmana, autor nemluví, a problém spíše obchází, místo aby ho řešil. V totalitním systému existuje „jednoměrná linka“ vedoucí od vládnoucích k ovládaným. Ovšem ani demokratické systémy nezajíšťují „dvoustrannou informační linku“, protože se objevují jednak „rušivé anarchické elementy“, jednak „státem nekontrolované informační prostředky“, jejich monopolizace velkým kapitálem atd. Zdá se, že autor spoléhá na specifický stát, na utopický stát „rozumu“, na stát jako „společensví všech“ atd. V této své představě je — bohužel — příliš nerealistický a rovněž málo sociologicko-analytický.

Martin Marušiak

Philippe Ariès: Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.
New York, 1962, s. 447.

Práce francouzského autora P. Arièse vyšla původně v Paříži v r. 1960 pod titulem *L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime*. Autor, známý celou řadou dalších prací, pokládá sám sebe za historika — demografa, kterého vývoj moderní rodiny, plný rozporů, nutí obracet se zpět a hledat v minulosti kořeny současného stavu nebo alespoň klíč k porozumění dnešnímu rodinnému uspořádání.

Arièsova práce je rozdělena do tří velkých kapitol. První z nich, nazvaná *Idea dětství*, dokumentuje na podkladě studia starých maleb i literárních dokladů krok za krokem změnu postojů k dítěti, studuje dětské oblečení a jeho změny v průběhu staletí, velmi pečlivě si všímá dětských her i platné morálky. Druhá, nejobsáhlejší kapitola je věnována škole a školnímu životu. Také zde jde o dobře dokumentované studie historických materiálů a dokonale vyčerpání daného tématu. Konečně pak poslední kapitola se zabývá rodinou, a to především přeměnou kvalitativně odlišné středověké rodiny v rodinu moderního typu.

Hned na počátku si klade autor otázku, zda máme vůbec právo hovořit o historii rodiny. Člověk bezpochyby od počátku existence lidského druhu na zemi zakládal rodiny a vychovával děti a vytvářel tedy určité rodinné typy, které dlouho zůstávaly v základě neměnné, bez ohledu na určité historicky podmíněné odlišnosti. Velká demografická revoluce, již prošla západní civilizace mezi 18. a 20. stol. však, jak se zdá, přesvědčivě prokázala, že existuje možnost změn i v těch strukturách, které až dosud byly pro svůj biologický charakter pokládány za stálé. Rodina, po dlouhou dobu pokládána za základ společnosti, se začíná otřásat a její význam slábnout. Svědčí pro to vysoká rozvodovost, stejně tak jako oslabení hierarchie autority v rodinném životě. Nicméně studium moderních demografických údajů vede Arièse ke zcela odlišnému závěru: přesvědčuje jej, že rodina dosud nikdy neměla tak významné postavení ve společnosti, jaké má dnes, protože nikdy tak zásadním způsobem neovlivňovala celý lidský život. Oslabení legálního postavení současné rodiny je pro něho důkazem, že existuje zřetelná nerovnoměrnost mezi vývojem představ o rodině a mezi vývojem rodiny jako společenské instituce. Tento rozpor mezi živoucí ideou a legální strukturou se pak zdá jednou ze základních charakteristik naší současné civilizace.

Rodinu tedy Ariès pokládá za jednu z nejvýznamnějších institucí současné doby a modernost a životnost ideje rodiny se pak snaží doložit celou řadou pečlivě shromážděných dokumentů.

Demografická data ze současné doby zdůrazňují velmi úzké spojení mezi pojetím dětství a pojetím rodiny; autor předpokládá, že tyto vztahy zde byly i ve vzdálené minulosti a pokouší se proto studovat obě oblasti společně. Centrem jeho zájmu je rodina — vychází však od dítěte a hledá jeho místo a jeho postavení v rodinném uspořádání počínaje středověkem až po současnou dobu. Je přitom přesvědčen, že stojí v samém centru velkých problémů civilizace, na něž bude muset odpovídat biologie, právě tak jako sociologie.

Ve středověké společnosti neexistovala *idea* dětství: neznamená to, že by děti byly zanedbávány, že by se jich dospělí zříkali nebo je nemilovali. Chybělo tu něco jiného: vědomí zvláštní povahy dítěte, natolik zvláštní, že je bylo možno odlišit od dospělého a dokonce od dospívajícího. Jakmile bylo dítě schopno

žit bez trvalé péče matky, chůvy nebo kojné, vstupovalo okamžitě, bez jakéhokoli přechodu, do společnosti dospělých. Ani obecný jazyk nepropůjčoval slovu „dítě“ význam, jaký mu přisuzujeme dnes. Neexistuje hromadný obrázek z té doby (a autor to dokládá na celé řadě pečlivě shromážděného materiálu), na němž by chybělo dítě — dítě, které vykonává jakoukoli obvyklou sociální činnost: hru, řemeslo, činnost vojenskou apod. Je to ale jen zmenšený dospělý, obléká se jako muži a ženy, pohybuje se mezi nimi na ulici, v dílně, v hospodě i v polním táboře a liší se od nich jedině svou výškou. Naprosto tu tedy chybí období přípravy na život a lidé začínají svůj dospělý život muže a ženy velmi brzy. Na bohatém literárním materiálu dokumentuje autor snátky dvanáctiletých dívek a řádnou vojenskou službu i jedenáctiletých chlapců.

Teprve 16. a 17. století dává dítěti — alespoň v určitých vrstvách — zvláštní oděv, který je začíná odlišovat od dospělých. Tato odlišnost dětského oděvu ve společnosti, v níž šaty a vůbec vnější zjev má nesmírný význam, svědčí o změnách, k nimž dochází v postojích k dětem. Nejříve se začínají, podle literárních dokladů, takové postoje objevovat u žen, které pečují o malé děti — u matek a chův. Lidé si začínají uvědomovat potěšení, které jim působí opatrování malých dětí, jejich hýčkání a žertování s nimi. Okamžitě se ovšem objevují i kritické reakce na tyto nové postoje, požaduje se, aby děti nebyly vzdalovány od ostatních dospělých, aby nebyly rozmazlovány, zdůrazňuje se, že „ubohé děti nebyly stvořeny jen k tomu, aby bavily dospělé jako psíci nebo opičky“. Koncem 17. stol. se tyto nové postoje, jak se zdá, rozšiřují do všech společenských vrstev. Kniha z roku 1720 zjišťuje, že děti chudých jsou nezvedené zejména proto, že „dělají, co se jim líbí, jejich rodiče tomu nevěnují pozornost, dokonce s nimi nakládají modlářsky: to, co dítě chce, chtějí také.“

Brzy nato vědomí specifické povahy dítěte nachází výraz nejen v zábavě a mazlení s ním, ale i v jeho mravní výchově a psychologickém zájmu o ně. Tady tedy vlastně začíná vážné a realistické pojetí dětství. Moralisté a pedagogové 17. stol. už nepředpokládají, že lidé mají přijímat dětství lehkovážně — mají děti především vést ke kázní a k mravnosti, ale mají se také snažit mu porozumět. A tak vidíme, že texty ze 16. a 17. stol. jsou už plny poznámek z dětské psychologie. Objevuje se tu úzkostlivá péče o děti, současně však i nelíbená nežnost a přívětivost.

První moderní pojetí dětství, vyzvedající afektivní přístup k dítěti, se tedy objevuje v rodině, druhé, zdůrazňující mravní výchovu a ukázkování dítěte, má svůj původ mimo rodinu, u pedagogů a moralistů 17. století a k rodině se obrací teprve druhotně. V 18. stol. pak najdeme v rodině oba tyto prvky, spojené navíc se samozřejmě dobově podmíněným zájmem o hygienu a fyzické zdraví. Od té doby všechno, co souvisí s dětmi a s rodinným životem se stává hodným pozornosti. Objevuje se nejen zájem o budoucnost dítěte,

ale i o jeho přítomnost a skutečnou existenci: dítě se dostává do centra rodinného života.

Je tu tedy zásadní změna proti předchozím dobám, kdy dítě ve věku zhruba 5 až 7 let přechází bezprostředně, bez jakékoli přípravy, do světa dospělých. Nově odlišné pojetí dlouhého dětství se však začíná prosazovat jen díky výchovným praktikám a výchovným institucím, u jejichž počátků, stejně tak jako u počátků moderního pojetí dětství, stojí velcí pedagogové a moralisté 17. stol.

Středověk nikdy jasně nedefinoval ani dětství, ani adolescenci. Středověcí pisatelé vypočítávali sice jednotlivá životní období, ale tento výčet byl zcela verbální a šlo většinou jen o prázdné pojmy. Ani středověká škola neviděla svou úlohu ve výchově dítěte a v přípravě na dospělý život — sloužila stejně dětem, mladým lidem i dospělým a vlastně ještě v 18. stol. zůstávají věkové skupiny nerozlišeny uvnitř jednotlivých školních tříd. Výchova nebo výuka nebyla výsadou dětství nebo mládí, zasahovala celou oblast lidského života a teprve postupně se začíná i ve škole objevovat vědomí o specifické povaze dětství, první známky o znalosti dětské psychologie a snaha nalézt vhodné metody, jak tuto psychologii uplatnit. Teprve po dlouhém vývoji se původní latinské katedrální školy stávají institucemi zaměřenými speciálně na děti a mládež.

I potom ovšem existují vedle sebe po velmi dlouhou dobu nová koncepte dětství vedle starého přístupu k dětem, přetrvávajícího ještě ze středověku. Nově vznikající vyšší školy poskytují nestejně dlouhé vzdělání jen malé části mládeže. Většina dětí, bez ohledu na společenské postavení rodičů, stále ještě přechází bezprostředně do života dospělých. Školní výuka rozhodně není v té době ještě monopolem jedné třídy, zcela určitě je však monopolem jednoho pohlaví: školní výchově dívek je věnována velmi malá pozornost, jsou ponechány většinou jen péči svých matek.

Moderní školy se od středověkých liší především v tom, že si poprvé začínají uvědomovat nezbytnost uvědomělé kázně. Ta se zdá být základní podmínkou společné práce a stále častěji v ní nejen učitelé, ale i rodiče začínají vidět nejlepší předpoklad dobré výchovy. Přitom se školní cyklus začíná prodlužovat, lidé se nadále nespokojují s tím, že jejich děti tráví ve škole rok nebo dva, jak tomu bylo na počátku 17. století, ale doba školní docházky se prodlužuje zprvu alespoň na 4 nebo 5 let. Dítě je podrobováno stále přísnější a účinnější kázní, která je vzdaluje od svobody, již se těší dospělí. Výchovné praktiky i délka školního vzdělání se však stále ještě odlišují, ani ne tak podle společenské třídy, jako spíše podle budoucího povolání: celou výuku dokončují jen určitá povolání — právníci a kněží, naproti tomu řemeslníci nebo venkovská mládež se spokojuje s kratší docházkou a děti ze šlechtických rodin nastupují např. vojenskou službu stále ještě v časném dětství.

Teprve od 18. stol. se situace radikálně mění. Vytváří se dvojité výchovný systém, v němž se rozvíjí školské zařízení určené

pro střední třídy, ale po dlouhou dobu stagnuje základní vzdělání určené pro širokou populaci. V tomto směru dochází ke změnám vlastně až teprve v nejnovější době pod vlivem požadavků na specializaci, daných technickým vývojem.

Ve středověku, na počátku moderní doby a v některých společenských vrstvách ještě i dlouho potom vstupují tedy děti, jakmile se obejdou bez matek nebo chův, přímo do velké obce dospělých a podílejí se na jejich práci i hře. Rodina plní svou funkci zabezpečení pokračování života, majetku a jména, neproniká však příliš daleko do lidské sensibility. Jakmile se dítě obejde bez péče své matky, přestane vlastně náležet rodičům: je svěřeno jiné patrimoniální rodině, která je má připravit na stav dospělosti. Tam žije s dospělými, učí se dobrým způsobům, zdvořilosti i řemeslu. Do vlastní rodiny se pak vrací teprve v době, kdy se může ucházet o část dědictví. Bývá tomu tak dokonce i v chudých rodinách bez dědičného majetku — i ty mají velmi málo rodinné „existence“. Ariès proto rozlišuje rodinu „existenční“ 19. a 20. století od rodiny „instituční“ a zdůrazňuje, že mezi oběma typy je velmi podstatný rozdíl. Rodina, kterou děti opouštěly zpravidla ve svých 7 letech, nemohla vytvořit pevná afektivní pouta mezi svými členy a nebylo to také jejím úkolem. Teprve od konce 17. století se rodina otevírá afektivitě, a to tou měrou, jakou ztrácí svou funkci ekonomickou a svou funkci politického modelu společnosti. Ariès zdůrazňuje, že v této době se afektivita, rozptýlená do celého sociálního prostoru, začíná stahovat do rodiny. Moderní člověk tak už není sám uprostřed davu, je ve své rodině, která jej vlastně určitým způsobem izoluje.

Dítě se ze světa dospělých dostává do jakési karantény, do odděleného, chráněného světa, vytvořeného jen pro ně. Tímto světem je škola. A spojení mezi uzavřeným světem školy a světem dospělých zprostředkuje právě rodina. Na rodině není však závislé už jenom dítě, ale i mladý člověk, a někdy neunikne z této závislosti po celý život. V moderní rodině získává dítě ústřední postavení, natolik ústřední, že se ho rodina někdy snaží i zbavit jako přítěže: přeje si zajistit všem svým dětem co nejlepší podmínky a omezuje proto jejich počet. Tak se v rodině moderního typu setkáváme s dětstvím uzavřeným do školní výchovy a vzdáleným světu dospělých. Tato „karanténa“ se prodlužuje současně se školní docházkou, posunuje se přes celou adolescenci, která se vynořuje ve 20. stol. jako nové životní období a týká se všech adolescentů v moderní společnosti.

Práce P. Arièse je pravděpodobně nejlépe domyšlená historie rodiny a dětství, která vyšla v poslední době. Přestože od jejího prvního vydání uplynula poměrně krátká doba, vidíme, že již ovlivnila myšlení řady sociologů, pedagogů a psychologů. Je velmi bohatě dokumentována údaji z literatury, ikonografie, socharství, matričních záznamů i náhrobních nápisů a místy čtenáře těmito doklady až zavaluje. Přesto podává poměrně jasný a vyhraněný obraz historie rodiny, který

je přiznaně zjednodušený a schematizovaný, ale patrně nikoli příliš zkreslený. Ariès se většinou drží v mezích svého oboru „historie mentalit“ a o důsledcích této historie pro současný a budoucí sociální vývoj uvažuje jen okrajově. Jeho závěry však takové extrapolace umožňují a on sám se o ně pokouší v některých jiných pracích, např. v článku o nové roli matky a dítěte v současné rodině (1969).

Je pochopitelné, že Arièsova práce může stěžít rozřešit najednou celý soubor otázek, které se vážou k tak složitému tématu. Můžeme k ní proto právem mít řadu výhrad: dokumentace je vázána příliš úzce jen na francouzské prostředí a v mnohém neodpovídá přesné vývoji středoevropskému. Některá tvrzení jsou příliš paušální a bylo by třeba je vymezit. Tak např. bratrská výchova v 17. stol. a myšlenky Komenského odporují v lecčems absolutním tvrzením o naprostém nezájmu o školní výchovu dívek, dětí chudších sociálních vrstev apod. Na některých místech se vůbec zdá, že Ariès pro své myšlenkové konstrukce bere v úvahu jen pozitivní doklady a podceňuje skutečnosti, které jim odporují. Přes tyto výhrady je to kniha, se kterou se musí seznámit každý, kdo se zabývá vývojem moderní rodiny a postavením dítěte v ní.

Dana Langmeierová

S. N. Eisenstadt: Von Generation zu Generation

Juventa Verlag, München, 1968, s. 368.

Autor publikace, ředitel Sociologického institutu Jeruzalémské university, vychází ve své studii ze dvou základních otázek: Jakou roli hraje mládí (Jugendalter) v rozličných typech společnosti? Za jakých podmínek vznikají vlastní věkové skupiny mladistvých a co znamenají pro další vývoj společnosti?

Aby osvětlil tyto vztahy, shromáždil ve své studii velké množství srovnávacího sociálně antropologického materiálu (od popisu mládeže a jejího postavení v primitivních společnostech přes další společenské formace až po analýzu současné situace mládeže ve Spojených státech amerických, ve středoevropských zemích, v SSSR a v Izraeli), na jehož podkladě a s pomocí strukturálně funkčního pojmového aparátu vyvinutého americkou sociologií, především Parsonsem, rozvíjí svou vlastní teorii mládeže a jejího vztahu k ostatní společnosti, jež otvírá mnoho nových aspektů.

V počáteční kapitole Eisenstadt systematicky rozvíjí souvislost mezi sociální strukturou společnosti a diferenciací jejích členů podle věku v různých typech společnosti. Vyzvedá funkční význam věkových stupňů a jím jmenovaných heterogenních vztahů mezi generacemi pro socializaci individua. Tak např. na rozboru vztahů v primitivních společnostech odhaluje význam iniciačního ritu, jímž jsou mladí lidé jednak seznamováni se zákony společenství, do něhož vstupují, a se svými povinnostmi vůči němu, jednak jsou jím přímo uváděni do nové role, tj. do role